

К. М. НЕДРЯ

УДК 94(477)

ОДИН СЮЖЕТ З ІСТОРІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КАТЕРИНОСЛАВА ПОЧАТКУ ХХ СТ., АБО РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ФАКТОРУ У КОНФЛІКТНОСТІ ВЛАДНИХ СТРУКТУР

В статті підіймається проблема зросту конфліктності у сфері державного і місцевого управління в Російській імперії початку ХХ ст., а також роль особистісного фактору в цьому.

Ключові слова: конфлікт, дворянство, земство, Катеринослав.

В статье поднимается проблема роста конфликтности в сфере государственного и местного управления в Российской империи начала ХХ века., а также роль личностного фактора в этом.

Ключевые слова: конфликт, дворянство, земство, Екатеринослав.

The paper deals with the rise of conflict in state and local government in the Russian Empire beginning of the twentieth century., and the role of personality factors in this.

Keywords: conflict, nobility, zemstvo, Katerinoslav.

Однією з прописних істин політичної науки є розуміння перманентної конфліктності будь-яких владних відносин. Основою ж для них, як правило, виступає не особистісний фактор, а взаємини панування – підкорення. Відповідно, чим складнішою буде система управління державного і локального рівнів, тим вона буде і більш конфліктогенною. Саме така ситуація склалася у Російській імперії після реформ 1864 – 1870 рр. Поява земських органів влади та органів міського самоврядування, створених на принципах позастановості і виборності, ускладнила роботу чіткої вертикалі управлінських комунікацій. Разом з тим, це дало змогу реалізувати власні владні амбіції діячам місцевого рівня. З подальшим розвитком

політичних партій та створенням Державної думи – мотивація таких осіб лише міцнішала, оскільки підпитувалася не лише жагою посилення ролі і ваги у групах інтересів місцевого значення, а і бажанням спробувати власні сили на державному рівні. Відповідно, у процесі розвитку форм і методів політичної боротьби на нижчих рівнях, зростала і роль особистісного фактору в управлінських і політичних конфліктах. Саме про один з таких конфліктів, який мав місце у Катеринославі на початку ХХ сторіччя, і піде мова далі.

Описані вище процеси виступали тлом конфлікту і його конкретно-історичними та соціально-психологічними умовами, а суб'єктами були голова губернської земської управи К.Д. фон Гесберг та голова

губернського земського зібрання, предводитель дворянства губернії – князь М.П. Урусов. Об'єктом же протистояння виступала губернська земська лікарня і питання попечіння над нею. Відштовхуючись від цих орієнтирів, ми і будемо формувати історіографічний огляд, оскільки робіт, присвячених безпосередньо цьому конфлікту, віднайти не вдалося. Серед же робіт, які принаймні дотично стосуються обраної автором проблеми, можемо виділити дослідження таких дніпропетровських науковців: І.О. Кочергін, В.І. Лазебник, К.М. Недря, Л.В. Гриженко, Г.В. Дзяк [1; 2; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Якщо перші два історики (особливо І.О. Кочергін) зосередили власну увагу на питаннях самоврядування Катеринослава та губернії і торкалися у певних своїх роботах постаті К.Д. фон Гесберга, то інтересом К.М. Недри є особистість князя М.П. Урусова [6; 7; 8; 9; 10; 11]. Цікавою для дослідника виявилася і робота Л.В. Гриженко, в якій автор намагається розкрити питання стану медичного обслуговування катеринославців на порубіжжі XIX - XX ст. [1]. Ректор Дніпропетровської державної медичної академії Г.В. Дзяк, у статті присвяченій 95-річчю учбового закладу, частково торкнувся питання історичного поступу губернської земської лікарні [2].

Початком активної фази конфлікту (інцидентом) було те, що у зв'язку зі смертю попечителя губернської земської лікарні В.Ф. Малама, 19 грудня 1909 року на черговій сесії губернського земського зібрання були проведені вибори на цю посаду. Висунуто було лише одну кандидатуру – князя М.П. Урусова, якого і було одноголосно обрано під бурхливі оплески гласних [15, с. 600-601]. Такому успіху Миколи Петровича сприяло те, що з 1908 р. він очолював Катеринославське відділення Червоного хреста і воно успішно розвивалося під його керівництвом [9; 10]. Цим, висуненням і обранням, земство підкреслювало обізнаність Урусова у справах адміністрування закладів медико-санітарного спрямування, а також його

впливовість як громадського діяча і державного службовця.

Сама ж проблемна ситуація виникла ще до обрання М.П. Урусова попечителем. Вона полягала в залежності лікарні від Червоного хреста (а отже і від його очільника) у питанні забезпечення догляду пацієнтів. Місцева община Червоного хреста забезпечувала лікарню сестрами милосердя, і робилося це на договірних умовах [13, с. 93]. З метою виправлення такої ситуації, на черговій, 43-й сесії 1908 р. губернського земського зібрання, губернська управа, у особі тоді ще її члена К.Д. фон Гесберга, намагалася отримати згоду на набір до лікарні власного штату сестер. Аргументом на цю користь було використано факт, що ніби то общині було складно відряджати сестер до лікарні [13, с. 93]. М.П. Урусов спростував це і зібрання відхилило пропозицію управи, посилаючись на фінансову недоцільність набору власних сестер (за підрахунками управи на набір і підготовку сестер потрібно було 3600 руб, тоді як праця аналогічного і більш кваліфікованого персоналу з Червоного хреста обходилася у 2000 руб.) та порушення вже відрегульованого механізму співпраці [13, с. 93–96; 15, с. 589].

У подальшому виник конфлікт повноважень між попечителем та управою. Зважаючи на амбіції Урусова, він сприймав посаду попечителя фактично як керівника лікарні, або, принаймні, як людини, яка має вирішальне слово у питаннях адміністрування в ній. Управа ж, посилаючись на статут лікарні, наполягала на виключності власних прав в цій царині. Окрім того, в земській управі один з її членів і курирував роботу лікарні. Все це призвело до необхідності розмежування інтересів конфлікуючих сторін і тому губернське земське зібрання постановило розробити ревізійно-редакційній комісії положення про права та обов'язки попечителя Катеринославської губернської земської лікарні. Таке положення було розроблене і представлене на засідання зібрання 20 грудня 1910 року:

1. Попечитель губернської земської лікарні входить до складу Ради лікарні, як представник земського зібрання;

2. Попечитель губернської лікарні головує у Раді губернської лікарні і лише за його відсутності його замінює член управи, завідуючий губернською лікарнею;

3. Попечителю належить право загального нагляду за перебігом справ у лікарні, з правом повідомлення губернській земській управі про помічені порушення і недогляди та доповіді земському зібранню;

4. Про всі видатні події у лікарні та про всі безпорядки помічені у відділеннях старший лікар мав повідомляти попечителя лікарні;

5. Попечитель мав право входу у всі приміщення лікарні і у будь-який час;

6. Всі журнальні постанови губернської земської управи, що стосувалися справ лікарні, у копіях та виписках повідомлялися попечителю лікарні. [14, с. 2261]

Перші два пункти цього документу містилися у статуті самої лікарні і вже самі по собі давали попечителю вагомий владний повноваження. Але доповнені чотирма останніми – вони фактично призводили до повного контролю М.П. Урусова над перебігом життя у лікарні, що вкупі з його іншими посадами (особливо голови відділення Червоного хреста) давало йому повноту влади над нею. Тому, безумовно, Урусов був цілком згодний з такою трактовкою його прав і обов'язків.

Окрім того, у процесі обговорення, положення було доповнено ще одним пунктом – попечитель лікарні запрошується на засідання губернської управи з усіх питань, що стосуються губернської земської лікарні. Таким чином, також Урусов отримував контроль і над роботою управи в питаннях лікарні [15, с. 602].

Губернська управа та адміністрація лікарні активно протидіяли цьому рішення, вимагаючи його перегляду у бік зменшення повноважень попечителя. Так, частково було змінено сьомий пункт положення. В новій редакції, він не вимагав запрошення

попечителя на засідання управи, але йому мали повідомлятися всі постанови щодо лікарні [14, с. 2261]. Суть особливо не змінилася, а отже не було врегульовано і протиріччя. Ескалація конфлікту призвела до відмови Урусова у грудні 1912 року від попечительства над лікарнею. Губернське земське зібрання прохало його продовжувати роботу на цій посаді, при цьому доручивши управі розробити нове положення про права та обов'язки попечителя у співпраці з Урусовим. Та це було не можливо, оскільки вони не могли дійти консенсусу у цьому питанні. Микола Петрович погодився на це, але лише до обрання нового попечителя. Цікавим фактом, який може охарактеризувати пророблену на той момент Урусовим роботу, є те, що за рік до згаданої відмови, а саме на засіданні губернського земського зібрання 19 грудня 1911 р., за результатами ревізії земської лікарні управою, М.П. Урусову, як почесному попечителю лікарні, було винесено подяку «за руководство и неутомимую энергию в деле попечения о больнице» [15, с. 605].

У квітні 1913 року відбулася позачергова сесія земського зібрання, на якій було прийнято рішення про відтермінування розгляду положення про попечителя лікарні, а також і виборів нового попечителя до найближчого зібрання, на якому був би присутнім М.П. Урусов. Одночасно з цим, зібрання знову звернулося до Урусова з проханням про подовження його перебування на цій посаді до нових виборів [15, с. 602].

Наприкінці 1913 року губернське земське зібрання в черговий раз відкладає вибори попечителя лікарні до позачергової сесії, а також прохає Урусова продовжувати виконання обов'язків попечителя. На тому ж засіданні приймається рішення і стосовно положення про його права та обов'язки. Було постановлено про перенесення розгляду і обговорення означеного документу на ту ж таки позачергову сесію. До сесії воно мало

бути передане на попередній висновок ради лікарні [15, с. 603].

Крапка у цьому протистоянні була поставлена лише у 1914 р. Положення про права та обов'язки так і не було доопрацьоване та затверджене, оскільки голова управи К.Д. фон Гесберг залишався при власній думці, що права безмежного контролю та впливу, які надавалися попечителю, були завеликими. Окремо він підкреслював, що більшість таких лікарень існують взагалі без цієї почесної посади. Редакційно-ревізійна комісія управи зробила висновок, що у зв'язку з реорганізацією лікарні у самостійний земський заклад, яке цілком виокремилось з приказу призначення, посада попечителя взагалі не є обов'язковою і може бути ліквідована. А тому і укладання положення про попечителя не потрібне. Урусов різко виступав проти такої позиції, мотивуючи це тим, що попечитель лікарні є представником губернського земства і тому, безперечно, має приймати участь у її діяльності, на протипагу тому, що на той момент він не міг відвідувати всі приміщення лікарні, контролювати її фінансові операції та навіть не отримував звіти про її стан. Тому він прийняв рішення про кінцеве складання з себе повноважень попечителя [12, с. 5]. Тим не менше, управі таки було доручено завершити розробку такого положення з урахуванням інтересів попечителя, але це так і не було зроблено. Причину цьому слід шукати у тодішньому законодавстві, яке не передбачало обов'язкової посади попечителя для таких закладів, а навіть при її наявності, вона трактувалася як посада людини, яка надає пожертви та виступає на захист закладу у спірних ситуаціях [5, с. 2].

На останок, хотілося б відмітити, що дане протистояння у підсумку не виявило переможця, але цілковито підтвердило тезу про свою власну природу, з якої ми і розпочали статтю. Сам же конфлікт між К.Д. фон Гесбергом та М.П. Урусовим може бути представлений у декількох площинах, які, між іншим, одразу змінюють його статус з міжособистісного на груповий, або навіть

системний. Так, розглядаючи ці події прямолінійно, можемо погодитися з тим, що вони стосувалися лише двох амбітних особистостей, які ставили перед собою великі цілі і вміло до них крокували. Але такий підхід цілковито нівелює процеси властиві тогочасній політиці і суспільству, а саме зіткнення новонародженої ліберальної генерації **політиків** з традиційним світоглядом **державних службовців**¹, які на рівні Катеринославської губернії були представлені групами впливу на чолі з М.В. Родзянко з одного боку та М.П. Урусовим – з іншого. Безумовно, що такий висновок виглядає досить амбітним, спираючись на обмеженість викладених даних, але у подальшому він підтверджується новим витком протистояння «Урусов – фон Гесберг» довкола допомоги біженцям під час Першої світової війни та програшем Урусовим виборів до Державної ради у 1915 р. наближеному до Родзянко П.В. Каменському [4, с. 11-22; 3, с. 7].

Бібліографічні посилання:

1. Гриженко Л.В. Стан медичного обслуговування міського населення катеринославщини (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] / Л.В. Гриженко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Історія та археологія, 2012. – Вип. 20. – с. 36–44.
2. Дзяк Г.В. Погляд в минуле – вектор в майбутнє (до 95-річчя рідної медичної академії) [Текст] // Медичні перспективи. – 2011. – № 3. – с. 4–9.
3. Журнал чрезвычайного Екатеринославского губернского земского собрания 15 сентября 1915 г. – Екатеринослав.: Типография губернского земства, 1915. – 80 с.
4. Журнал чрезвычайного Екатеринославского губернского земского собрания 27 июля 1916 г. – Екатеринослав.: Типография губернского земства, 1916. – 149 с.
5. Земские дела // Южная заря. – 14 июня 1914 г. – с. 2.
6. Кочергін І.О. Катеринославська губерньська земська управа в особах: Біобібліограф. видання [Текст] / І.О. Кочергін // Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010. – 132 с.
7. Кочергін І.О. Людина справи на чолі земської управи [Текст] / І.О. Кочергін // Гуманітарний журнал. – 2009. – № 1-2. – с. 58–66.
8. Лазебник В.І. 1910-й рік в історії Катеринослава: Виставка та довкола неї [Текст] / В.І. Лазебник. – режим

- доступу до публікації: www.libr.dp.ua/region/history/1910.docx
9. Недря К.М. М.П. Урусов і його роль у громадському та культурно-освітньому житті Катеринославщини (1908 – 1918 рр.) [Текст] / К.М. Недря // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д.: Національний гірничий університет, 2009. – Вип. 6. – с. 222–226.
 10. Недря К.М. Червоний хрест. Катеринославський досвід. (1908 – 1917) [Текст] / К.М. Недря // Гуманітарний журнал. – 2009. - №3 – 4. – с. 137 – 144.
 11. Недря К.М. Почесний громадянин міста Катеринослава – князь М.П. Урусов. Суспільно-політичний портрет [Текст] / Кирило Недря, Павло Чорнобай. – Д.: Національний гірничий університет, 2013. – 159 с.
 12. О правах и обязанностях попечителя больницы // Южная заря. – 12 июня 1914 г. – с. 5
 13. Постановления Екатеринославского губернского земского собрания 43-й очередной 1908 г. сессии – Екатеринослав.: Типография губернского земства, 1909. – XXIII, 245 с.
 14. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания 45-й очередной 1910 г. сессии – Екатеринослав.: Типография губернского земства, 1911. – 2263 с.
 15. Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского Земского собрания 1866 – 1913 гг. – Ч. II. – Вып. 2. – Екатеринослав.: Типография К.А. Андрущенко, 1916. – 1212 с.

1 виділено автором

